

Fatalizmus

Richard Taylor

Taylor, R.: Fatalizmus. In: *Ostium*, roč. 14, 2018, č. 4.

Fatalista – ak vôbec nejaký existuje – je toho názoru, že nemôže urobiť nič ohľadom budúcnosti. Myslí si, že to, čo sa stane budúci rok, zajtra alebo v nasledujúcom okamihu, nie je v jeho moci. Dokonca sa domnieva, že ani jeho vlastné správanie nie je v jeho moci o nič viac ako pohyb nebeských telies či udalosti vzdialenej minulosti alebo politický vývoj v Číne. Bolo by teda preňho bezpredmetné rozhodovať sa o tom, čo urobí. Rozhodujeme sa totiž iba o takých veciach, o ktorých sme presvedčení, že máme moc ich uskutočniť alebo od nich upustiť, prípadne ich ovplyvniť tým, čo urobíme alebo od čoho upustíme.

Fatalista skrátka premýšľa o budúcnosti takým spôsobom, akým my všetci premýšľame o minulosti. Veríme totiž, že to, čo sa stalo minulý rok, včera alebo pred chvíľou, nie je v našej moci o nič viac ako pohyby nebeských telies, deje hlbokej minulosti alebo udalosti v Číne. Dokonca nie sme ani len v pokušení rozhodovať sa o tom, čo sme urobili a čo neurobili. Nanajvýš môžeme o týchto veciach premýšľať alebo sa z nich tešiť či ich ľutovať. Ak nezastávame fatalistický postoj k budúcnosti, môžeme z našich spomienok vyvodiť poučenia a pravidlá, podľa ktorých budeme ďalej konať. Pretože to, čo sa už stalo, musíme brať jednoducho ako dané; pokiaľ vôbec sú nejaké možnosti konať, nenachádzajú sa v minulosti. Samozrejme, môžeme tvrdiť, že niektoré spomedzi minulých vecí kedysi boli v našej moci – no to vyjadruje náš postoj k budúcnosti, nie k minulosti.

Spôsobov, ako možno začať premýšľať o budúcnosti fatalisticky, je viacero, no s najväčšou pravdepodobnosťou by vychádzali z myšlienok odvodených z teológie alebo z fyziky. Ak je Boh naozaj vševediaci a všemocný, potom by sme mohli predpokladať, že už možno všetko vopred zariadil tak, aby sa stalo iba to, čo sa má stať a ani vy, ani ja s tým nič neurobíme. Alebo si môžeme predstaviť – opúšťajúc predpoklady o Bohu –, že sa všetko deje podľa nemenných zákonov. Čokoľvek sa v ľubovoľnom okamihu budúcnosti stane, je potom to jediné, čo sa – vzhľadom na určité bezprostredne predchádzajúce udalosti – môže stať. A ani k týmto predošlým udalostiam nejestvuje alternatíva, ak berieme do úvahy celkový stav sveta tesne predtým a tak ďalej, takže znovu – vy ani ja s tým nič neurobíme. Pravda, čo medzičasom urobíme, sa bude podieľať na výslednom stave niektorých vecí – ale to, čo sa *chystá* vykonať, bude možno len kauzálnym dôsledkom čohosi odohrávajúceho sa bezprostredne predtým, a tak ďalej, až do nedávneho okamihu, keď je už však zrejmé, že nemáme nič spoločné s tým, čo sa stane neskôr. Mnoho filozofov, najmä v sedemnástom a osemnástom storočí, pokladalo takéto myslenie za celkom presvedčivé.

Chcem ukázať, že určité, v súčasnej filozofii takmer univerzálne prijímané predpoklady, tvoria dôkaz v prospech pravdivosti fatalizmu, a to bez potreby odvolávať sa pritom na teológiu alebo fyziku. Samozrejme, ak existenciu vševediaceho boha predpokladáme, môžeme takýto predpoklad zaradiť medzi premisy argumentu a priblížiť tak postup zdôvodňovania nefilozofickej predstavivosti. No k sile argumentu by nič nepridal, a preto ho vynecháme. Možno z podobných dôvodov by sa do argumentu mohli zaradiť určité predpoklady o prírodných zákonoch, no keďže by rovnako nepridali nič k sile argumentu, nebudeme ich ďalej brať do úvahy.

Predpoklady. Postačí nám šesť nasledujúcich predpokladov.

Po *prvé* predpokladáme, že každá propozícia je buď pravdivá, alebo ak nie je pravdivá, tak je nepravdivá. Toto je jednoducho bežný výklad zákona vylúčenia tretieho – *tertium non datur* –, ktorého formálna podoba je $(p \vee \neg p)$ a všeobecne sa prijíma ako nevyhnutná pravda.

Po *druhe* predpokladáme, že ak je jeden stav vecí dostatočnou podmienkou pre výskyt iného stavu vecí v tom istom alebo ktoromkoľvek inom čase, hoci sa k nemu nevzťahuje logicky, tak sa prvý nemôže vyskytnúť bez druhého. Toto nie je nič iné ako bežný spôsob vysvetlenia pojmu *dostatočnej podmienky*. Inak a hádam ešte lepšie sa to dá povedať takto: ak výskyt jedného stavu vecí *spôsobuje* výskyt druhého stavu vecí a zároveň s ním logicky nesúvisí, tak platí, že sa prvý nemôže vyskytnúť bez druhého. Napríklad za istých známych okolností požitie kyanidu *spôsobuje* smrť, no medzi týmito dvoma udalosťami nie je logická súvislosť.

Po *tretie* predpokladáme, že ak je výskyt jednej podmienky nevyhnutný pre výskyt ďalšej podmienky v tom istom alebo ktoromkoľvek inom čase a zároveň s ňou nesúvisí logicky, tak druhá podmienka sa nemôže vyskytnúť bez prvej. Toto nie je nič iné ako bežný spôsob výkladu pojmu *nevyhnutnej podmienky*. Inak a hádam ešte lepšie sa to dá povedať takto: ak je jeden stav vecí *esenciálny* pre iný stav vecí, tak druhý sa nemôže vyskytnúť bez prvého. Napríklad hoci je kyslík esenciálny (aj keď nie dostatočný) pre zachovanie ľudského života, nie je logicky nemožné, aby človek žil bez kyslíka.

Po *štvrte* predpokladáme, že ak je nejaká podmienka alebo množina podmienok dostatočná pre nejakú ďalšiu podmienku (tzn. *spôsobuje ju*), tak táto je nevyhnutná (esenciálna) pre dostatočnú podmienku alebo množinu podmienok, a naopak, ak je nejaká podmienka alebo množina podmienok nevyhnutná (esenciálna) pre inú podmienku, tak táto je dostatočná pre nevyhnutnú podmienku alebo množinu podmienok (*spôsobuje ju*). Štvrtý predpoklad je iba logickým dôsledkom druhého a tretieho predpokladu.

Po *piate* predpokladáme, že nik nemôže vykonať taký čin, pre ktorý v tom istom alebo ktoromkoľvek inom čase chýba nevyhnutná podmienka. To je jednoducho dôsledkom myšlienky podmienky nevyhnutnej pre dosiahnutie čohosi iného. Napríklad nemôžem žiť bez kyslíka ani nemôžem preplávať päť míľ, ak som nikdy predtým nebol vo vode, alebo čítať po rusky bez znalosti ruštiny či vyhrať voľby bez nominácie a pod.

A po *šieste* predpokladáme, že čas sám osebe nie je „účinný“. Teda čírym plynutím času sa nezvyšuje ani neznižuje kapacita ničoho, najmä sa nezvyšujú ani neznižujú schopnosti a sily aktéra. Ak vec alebo aktér postupom času získajú či strácajú určité sily alebo schopnosti – ako napríklad schopnosť hrdzavieť alebo schopnosť urobiť tridsať klukov a tak ďalej –, potom je takéto nadobudnutie alebo takéto strata vždy výsledkom čohosi iného než číreho plynutia času. S ohľadom na uvedené predpoklady zvážime dve situácie, pričom v nich obsiahnuté vzťahy budú – s výnimkou tých, ktoré sa týkajú času – identické.

Prvá situácia. Predstavme si, že sa práve chystám otvoriť svoje ranné noviny, aby som si zbežne prezrel titulky. Ďalej predpokladajme také podmienky, pri ktorých noviny obsahujú istý druh (tvar) titulkov iba vtedy, ak včera došlo k námornej bitke – čiže včerajšia námorná bitka je pre tento druh titulkov esenciálna –, zatiaľ čo vtedy, keď noviny obsahujú nejaký iný druh (tvar) titulkov, tak k námornej bitke včera nedošlo. Takže v nasledujúcej chvíli uvidím buď jeden druh titulkov, alebo iný druh titulkov. Pomenujme tieto možnosti S a S' . A propozície „Včera došlo k námornej bitke“ a „Včera nedošlo k námornej bitke“ nazvime P a P' . Potom možno tvrdiť, že ak vykonám S , tak včera došlo k námornej bitke (to znamená, že P je pravdivé), a ak vykonám S' , tak včera nedošlo k námornej bitke (alebo P' je pravda). S ohľadom na túto situáciu sa spýtajme, či to, ktoré titulky si po otvorení novín prečítam, závisí odo mňa, teda či je nasledujúca propozícia pravdivá:

(A) Je v mojej moci vykonať S a je takisto v mojej moci vykonať S' .

Zdá sa byť očividné, že táto propozícia pravdivá nie je. Pokiaľ by obe činnosti boli rovnako v mojej moci, čiže by záviselo odo mňa, ktorú z nich vykonám, tak by odo mňa záviselo aj to, či včera námorná bitka bola, alebo nebola. Mal by som moc nad minulosťou, ktorá mi však zrejme chýba. Bude užitočné vyjadriť túto myšlienku v podobe nasledujúceho dôkazu:

1. Ak je P pravdivé, nie je v mojej moci urobiť S' (pretože v prípade pravdivosti P chýba alebo chýbala nevyhnutná podmienka pre S , konkrétne tá podmienka, že včera nedošlo k námornej bitke).
2. No ak je P , pravdivé, potom nie je v mojej moci urobiť S (z podobných dôvodov).
3. Ale buď je pravdivé P , alebo je pravdivé P'
- 4. Buď nie je v mojej moci urobiť S , alebo nie je v mojej moci urobiť S' ,

a v súlade s tým je (A) nepravdivé. Zdravý rozum nám takto hovorí, že to, aký druh titulkov si prečítam, nezávisí odo mňa, ale okrem iného aj od toho, či včera došlo k námornej bitke alebo nie.

Uvedený záver je v dokonalej zhode so zdravým rozumom. Ako sme totiž poznamenali, všetci sme fatalisti, pokiaľ ide o minulosť. Nik si nemyslí, že má moc nad minulými udalosťami. Musíme ich jednoducho prijať tak, ako sa stali, a pokúsiť sa z nich vyťažiť čo najviac. Napriek tomu je dôležité poznamenať, že podľa hypotetického spôsobu, akým zväčša hovoríme o ľudských silách a schopnostiach, moc nad minulosťou máme. Totiž keďže S a S' sú vzhľadom na náš príklad dostatočné pre pravdivosť P a P' , tak môžeme s istotou tvrdiť, že ak vykonám S , tak včera k námornej bitke došlo, zatiaľ čo ak namiesto toho vykonám S' , tak včera k námornej bitke nedošlo. Rovnako to môžeme povedať aj tak, že výskyt takejto bitky môžem spôsobiť jednoducho vykonaním S a jej absenciou vykonaním S' . V skutočnosti by odpoveďou na otázku, ako vlastne môžem spôsobiť, aby včera k námornej bitke nedošlo, boli jasné pokyny, konkrétne pokyn vykonať S a vyhnúť sa S' . Samozrejme, háčik je v tom, že S' vo svojej moci nemám, až kým nie je P' pravdivé. Fakt, že včera k námornej bitke došlo, ma úplne pripravuje o moc vykonať S' .

Druhá situácia. Predstavme si, že som námorným admirálom a svojej flotile sa chystám vydať rozkaz. Ďalej predpokladajme také podmienky, pri ktorých určitý druh môjho rozkazu spôsobí zajtrajšiu námornú bitku, no ak vydám nejaký iný druh rozkazu, tak zajtra k námornej bitke nedôjde. Takže v nasledujúcej chvíli vydám buď jeden druh rozkazu, alebo iný druh rozkazu.

Pomenujme tieto možnosti O a O' . A propozície „Zajtra dôjde k námornej bitke“ a „Zajtra k námornej bitke nedôjde“ nazvime Q a Q' . Potom možno tvrdiť, že ak vykonám O , tak zajtra dôjde k námornej bitke a ak vykonám O' , tak zajtra k námornej bitke nedôjde. S ohľadom na túto situáciu sa spýtajme, či to, ktorý rozkaz vydám, závisí odo mňa, teda či je nasledujúca propozícia pravdivá:

(B) Je v mojej moci vykonať O a je tiež v mojej moci vykonať O' .

Ktokoľvek okrem fatalistu by sa priklonil k záveru, že v rámci danej situácie by táto propozícia mohla byť pravdivá. Čiže by sa priklonil k záveru, že oba rozkazy sú plne v mojej moci (predpokladajúc, že nemôžem oba rozkazy vydať naraz). Za predpokladu, že som námorným admirálom, by sme si totiž mysleli, že to, či zajtra dôjde k námornej bitke alebo nie, by za daných okolností záviselo odo mňa. Nech sú všetky zvyšné podmienky akékoľvek, skutočnosť zajtrajšej námornej bitky závisí iba od toho, aký druh rozkazu vydám. A oba príkazy sú plne v mojej moci. Práve zamietnutie pravdivosti predchádzajúcich propozícií robí z človeka fatalistu.

Nanešťastie argument, ktorým sme zamietli pravdivosť (A) , je formálne totožný s argumentom, ktorý dokazuje nepravdivosť (B) .

1. Ak je Q pravdivé, nie je v mojej moci urobiť O , (pretože v prípade pravdivosti Q chýba alebo bude

- chýbať nevyhnutná podmienka pre O , konkrétne tá podmienka, že zajtra nedôjde k námornej bitke).
2. No ak je Q , pravdivé, potom nie je v mojej moci urobiť O (z podobných dôvodov).
 3. Ale buď je pravdivé Q , alebo je pravdivé Q' .
 - 4. Buď nie je v mojej moci urobiť O , alebo nie je v mojej moci urobiť O ,;

a v súlade s tým je (B) nepravdivé. Možno to povedať aj tak, že to, aký druh rozkazu vydám, závisí okrem iného aj od toho, či zajtra dôjde k námornej bitke – pretože v rámci tejto situácie je zajtrajšia námorná bitka (podľa nášho štvrtého predpokladu) nevyhnutnou podmienkou pre O , zatiaľ čo to, že zajtra k námornej bitke nedôjde, je rovnakým spôsobom esenciálne pre O' .

Úvahy o čase. V tejto situácii môže byť lákavé tvrdiť, že to, na čom záleží, je čas a nijaká podmienka nemôže byť nevyhnutná pre inú skôr, než táto existuje. No túto únikovú cestu uzatvárajú náš piaty a šiesty predpoklad. Niet pochyb, že ak je nejaká podmienka v *ktoromkoľvek* čase – minulom, prítomnom alebo budúcom – nevyhnutnou pre výskyt čohosi iného a zároveň táto podmienka neexistuje *vtedy, keď je to potrebné*, tak nemôžeme urobiť nič pre to, aby nastala udalosť, pre ktorú je táto podmienka nevyhnutná. Popierať to by bolo rovnaké ako tvrdiť, že v rámci daných okolností môžem teraz spraviť niečo, čo je dostatočné, alebo čo spôsobuje čosi budúce, bez toho, aby toto budúce nastalo. To je nezmyselné a navyše to protirečí nášmu druhému predpokladu. Ak by napriek tomuto všetkému ktosi ešte navrhol, že stav vecí, ktorý *zatiaľ* neexistuje, nemôže byť práve z tohto dôvodu nevyhnutnou podmienkou pre *čokoľvek*, čo mu v čase predchádza, presadzoval by čosi logicky ekvivalentné tvrdeniu, podľa ktorého žiadny v prítomnosti jestvujúci stav vecí nemôže spôsobiť čosi neskoršie. Rovnako oprávnené by sme o nejakom *už* nejestvujúcom stave vecí, napríklad o včerajšej námornej bitke, mohli tvrdiť, že nemôže byť nevyhnutnou podmienkou pre nič neskoršie; na to, aby moja domnelá moc čosi vykonať bola obmedzená, celkom stačí, ak esenciálna podmienka pre moje konanie chýba, chýbala, alebo *bude* chýbať.

Pred hrozbou fatalizmu nás neuchráni ani tvrdenie, že v takomto druhu situácií je strata schopnosti alebo moci jednoducho výsledkom plynutia času. Totiž podľa nášho šiesteho predpokladu sa sily ani schopnosti čírym plynutím času nezvyšujú ani neznižujú. Preto nemôžeme povedať, že vykonať O , mám v moci, povedzme, až do okamihu zajtrajšej námornej bitky ani že vykonať O mám v moci až do zajtrajška, keď pochopíme, že sa žiadna námorná bitka nekoná. Rozsah mojej moci neobmedzujú časové vzťahy medzi mojimi činmi a určitými stavmi vecí, ale obmedzuje ho sama existencia týchto stavov vecí; a podľa nášho prvého predpokladu fakt, že zajtra k námornej bitke dôjde, prípadne nedôjde, nie je faktom o nič menej ako to, že včera k námornej bitke došlo, prípadne nedošlo. Ak v ktoromkoľvek čase nemôžem vykonať nejaký čin, tak dôvodom nie je plynutie času, ale iba čosi, čo sa stalo, deje sa alebo sa ešte len stane. Skutočnosť zajtrajšej námornej bitky ma oberá o moc vykonať O , rovnako, ako ma fakt včerajšej námornej bitky oberá o moc vykonať S . Pre tieto činy totiž chýbajú esenciálne podmienky.

Kauzalita. Opakujem, keďže sme náš problém vyjadrili bez toho, aby sme použili pojem kauzality, nemá zmysel sa odvolávať na nejakú jeho zvláštnu analýzu alebo na fakt – ak mu vôbec možno veriť –, že príčina „pracuje“ dopredu, a nie dozadu. Podľa toho, čo vieme, kauzálne vzťahy môžu mať nezameniteľné smerovanie (hoci toto tvrdenie je samo osebe nejasné), čo však rozhodne neplatí o vzťahoch nevyhnutnosti a dostatočnosti medzi udalosťami. A práve tieto pojmy sme v popise našich situácií použili.

Zákon vylúčenia tretieho. Existuje, samozrejme, ešte jeden spôsob, ako sa vyhnúť fatalizmu, a to popretím jednej z premís použitých na zamietnutie (B). No prvé dve premisy, ktoré majú formu implikácie, nemôžeme poprieť bez toho, aby sme popreli väčšinu z našich pôvodných šiestich predpokladov s výnimkou prvého a šiesteho – a zdá sa, že žiadny z nich nevyvoláva najmenšie pochybnosti. A tretiu premisu – že buď Q alebo Q' , je pravdivé – môžeme zamietnuť iba vtedy, ak zároveň zamietneme prvý z našich šiestich predpokladov, štandardnú interpretáciu *tertium non*

datur, teda predpoklad, ktorý tiež voláme „zákon vylúčenie tretieho“.

No poslednú únikovú cestu sme už podstúpili a očividne nevedia k žiadnym protirečeniam. Podľa jedného z výkladov to zamietol Aristoteles vo svojom diele *O vyjadrovaní*.

V súlade s touto interpretáciou je disjunkcia ($Q \vee Q'$) – čo je ekvivalentné s ($Q \vee \neg Q$), ktorá je prípadom spomínaného zákona –, nevyhnutne pravdivá. No žiaden z disjunktov – Q a Q' –, nie je nevyhnutne pravdivý, dokonca ani len pravdivý, ale je iba (nech to znamená čokoľvek) čírou „možnosťou“ alebo „náhodnosťou“. A nezdá sa, že v predpoklade dvoch propozícií, ktoré po disjunktívnom spojení môžu tvoriť nevyhnutne pravdivú propozíciu, hoci žiadna z nich nie je pravdivá ani nepravdivá, ale každá je „možná“, je niečo nezmyselné, pretože disjunkcia môže vyčerpávať a v tomto prípade naozaj vyčerpáva všetky možnosti.

Vskutku, ak sa výrok (B) – to znamená výrok „Je v mojej moci vykonať O a takisto je v mojej moci vykonať O' “ – považuje za pravdivý a ak sa dosadí na miesto našej tretej premisy, tak takýto formálny argument môže slúžiť ako dôkaz, že disjunkcia protikladov sa môže skladať z propozícií, ktoré nie sú ani pravdivé, ani nepravdivé. Teda:

1. Ak je Q pravdivé, nie je v mojej moci urobiť O' .
2. No ak je Q' pravdivé, potom nie je v mojej moci urobiť O .
3. No je v mojej moci urobiť O a takisto je v mojej moci urobiť O' .
- 4. Q , nie je pravdivé ani Q' nie je pravdivé.

A k tomu môžeme dodať: pretože Q a Q' sú logické protiklady, čiže ak je jedno z nich nepravdivé, druhé je pravdivé, tak to, že Q je nepravdivé a Q' je tiež nepravdivé, znamená, že ani jedno nie je ani pravdivé, ani nepravdivé.

Zdá sa, že neexistuje žiaden dobrý argument proti tomuto spôsobu myslenia, ktoré zachováva pravdivosť disjunkcie protikladov, ale spochybňuje jednu zvláštnu interpretáciu tohto zákona, podľa ktorej nikdy žiadnej propozícii nemožno pripísať tretiu hodnotu – ako napríklad „možné“. A táto zvláštna interpretácia sa azda dá považovať za viac alebo menej svojvoľné obmedzenie.

Ďalej by nás takýto spôsob myslenia nezaväzoval ani k zamietnutiu tradičnej interpretácie takzvaného zákona vylúčenia protikladov, ktorý možno vyložiť tak, že žiadna propozícia a jej negácia nemôžu byť pravdivé súčasne – čo je očividne zlučiteľné s tým, čo tu navrhujeme.

Nemusíme ani predpokladať, že by sme kvôli zmyslu pre poriadok a súlad mali tieto úvahy uplatniť aj na prvú situáciu a prvú propozíciu (A). Čiže ak sme vykladali spomenutý zákon tak, aby sme sa vyhli fatalizmu vo vzťahu k budúcnosti, mali by sme ho vykladať rovnako aj vo vzťahu k minulým veciam. Rozdiel je v tom, že ani v najmenšom nepredpokladáme, že máme vôbec nejakú moc nad tým, čo sa stalo, alebo že v situáciách, aké sme opísali, sú propozície ako (A) niekedy pravdivé. Na druhej strane veríme, ak nie sme fatalisti, že niekedy máme moc nad tým, čo sa stane, a teda že propozície ako (B), sú niekedy pravdivé. A (B) sme ako premisu pri spochybnení *tertium non datur* použili iba z túžby jej pravdivosť – na rozdiel od pravdivosti (A) – zachovať, a tým zamietnuť fatalizmus.

Účinnosť času. Začína byť zrejmé, že ak sa usilujeme vyhnúť fatalizmu touto metódou, tak okrem prvého musíme zamietnuť aj posledný z našich predpokladov; pretože za týchto okolností bude v moci samého času spôsobiť, aby sa propozície, ktoré nie sú zatiaľ ani pravdivé, ani nepravdivé, stali pravdivými alebo nepravdivými – a práve to je tá „účinnosť“. V skutočnosti je pochybné, či niekto vôbec môže zamietnuť fatalizmus vo vzťahu k budúcnosti bez toho, aby pripustil účinnosť času, pokiaľ zároveň súhlasí s tým, že minulé veci už nemá v moci práve preto, že sú minulé; pretože budúce možnosti, ktoré v jednej chvíli môžeme, ale nemusíme uskutočniť, v *každom* prípade takými

prestanú byť *len* z dôvodu plynutia samého času - a presne to zamietajú náš šiesty predpoklad. Toto je vlastne pravdepodobne celý dôvod, prečo spochybniť v prvom rade zákon vylúčenia tretieho - konkrétne preto, aby sa upozornilo na status niektorých budúcich vecí ako čírych možností a aby sa tým zamietla jednak ich úplná reálnosť, ale aj ich úplná nereálnosť. Ak je to tak, potom sú prvý a šiesty predpoklad neodlučiteľne prepojené, stoja a padajú spolu.

Vyhlasenie fatalizmu. Samozrejme, ostáva ešte jedna možnosť - z úcty k zákonu vylúčenia tretieho a z dôvodu uprednostnenia možnosti pozeráť sa na veci z hľadiska večnosti - vyhlásiť, že fatalizmus je v skutočnosti pravdivá doktrína, že propozície typu (*B*), rovnako ako (*A*) sú v situáciách, aké sme opísali, vždy nepravdivé. Odlišný *postoj* k minulosti a budúcnosti, podľa ktorého niektoré budúce veci, na rozdiel od minulých, nazývame „možnosti“, je iba výsledkom epistemologických a psychologických úvah - napríklad, že náhodou *vieme* viac o minulosti ako o budúcnosti, že naša pamäť sa skôr týka minulých skúseností než tých budúcich a tak ďalej. Nezdá sa, žeby okrem nášho subjektívneho pocitu kontroly nad vecami existovali proti tomuto názoru nejaké dobré filozofické dôvody, zato však existujú veľmi silné dôvody v jeho prospech.

Z anglického originálu „Fatalism“, ktorý vyšiel v časopise The Philosophical Review (Vol. 71, No. 1, Jan. 1962, pp. 56-66), preložil Tomáš Kollárik.

Mgr. Tomáš Kollárik
Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: tomas.kollarik@uniba.sk